

Alfred Staszak
Prokurator Okręgowy w Zielonej Górze

**DOM RODZINNY JAKO MIEJSCE KAŻNI
ZINTEGROWANY (WIELOINSTYTUCJONALNY) PROGRAM
PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE
W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM**

Streszczenie

W ciągu ostatnich lat liczba postępowań dotyczących przemocy domowej systematycznie rośnie, a znaczący wzrost tej liczby miał miejsce od momentu uruchomienia programu Lubuska Niebieska Tarcza. W ramach tego programu prokuratora podjęła różnorodne działania organizacyjne i jednocześnie zaczęto korzystać z pełnego spektrum działań prawnych.

Zmiany organizacyjne miały na celu ułatwienie ofiarom przemocy domowej możliwości nawiązania kontaktu z prokuratorem i tym samym złożenia zawiadomienia o przestępstwie. Nową jakość w wymiarze procesowym osiągnięto poprzez wyjątkowo indywidualne podejście do każdej sprawy.

Celem tych działań jest skuteczne niesienie pomocy ofiarom przemocy domowej i objęcie szczególną ochroną dzieci, jako świadków i ofiar przemocy. Zintegrowany system pomocy ofiarom przemocy oparty jest na wielu współdziałających ze sobą, ale jednocześnie różnych kompetencyjnie podmiotach. Każda instytucja nie wykracza poza zakres swoich uprawnień, ale jednocześnie w sposób kompleksowy wspiera ofiarę przemocy domowej.

Słowa kluczowe: przemoc domowa, ofiara przemocy domowej, ochrona dzieci, prokurator, świadkowie

Podstawową siłą pedagogiczną jest dom rodzinny.

Fiodor Dostojewski

Wstęp

Dom rodzinny w literaturze i w naszej wyobraźni zawsze ma pozytywną konotację. W nim doświadczamy matczynej ciepła, ojcowskiej troski, w nim nabieramy pierwszych doświadczeń i uczymy się podstawowych relacji społecznych. Tradycyjnie pojmowana rodzina ma swoje konstytucyjne umocowanie, a artykuł 18 Ustawy zasadniczej wprost nakłada na państwo obowiązek ochrony rodziny i opieki nad nią (Konstytucja RP, Dz.U. 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.). Podobnie naruszenie przestrzeni domowej przez organy państwa może odbywać się jedynie w celu ochrony fundamentalnych wartości i to tylko wówczas, gdy przepisy prawa na to wyraźnie zezwalają.

Dla socjologów rodzina zawsze była i będzie podstawową komórką społeczną, dla pedagogów miejscem, gdzie rozpoczyna się edukacja, dla większości z nas zaś miejscem, do którego będziemy przez całe życie wracać we wspomnieniach. Miłość, szczęście, dostatek, wzajemne zaufanie i życzliwość pomiędzy domownikami to określenia trwale skojarzone z domem rodzinnym.

Budowanie wyidealizowanego obrazu domu rodzinnego jest wspierane przez literaturę, sztukę, film czy współczesne środki masowego przekazu. W tych ostatnich, szczególnie w telewizji i prasie tabloidalnej, wyidealizowany obraz domu rodzinnego bezlitośnie jest konfrontowany z rodziną patologiczną, w której dochodzi do przemocy fizycznej i/lub seksualnej. Paradoksalnie w naszej świadomości konfrontacja ta wzmacnia potrzebę traktowania domu rodzinnego jako bezpiecznej przystani, gdyż nikt nie akceptuje, przynajmniej w sferze werbalnej, przemocy i żadnych nadużyć¹.

W tym kontekście, jako nad wyraz aktualny, jawi się hasło tytułu publikacji *Zewnętrzne i wewnętrzne aspekty bezpieczeństwa indywidualnego i zbiorowego*, który w swej uniwersalności odnosi się zarówno do bezpieczeństwa poszczególnych członków rodziny, jak i do samej rodziny. Oba aspekty bezpieczeństwa – tego wewnętrznego i zewnętrznego względem rodziny – przenikają się wzajemnie i w istotny sposób determinują. Z tego powodu obiektywny brak możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb egzystencjalnych rodziny rodzi konflikty pomiędzy poszczególnymi jej członkami. Natomiast narastające konflikty wewnętrzne jednostki prowadzą do dyskomfortu funkcjonowania pozostałych jej członków, a to z kolei może prowadzić do zburzenia jej materialnych podstaw.

¹ Ostatnio w mediach był głośny przypadek właściciela sklepu, który na witrynie umieszczał zdjęcia sprawców kradzieży sklepowych, a później okazało się, że sam dokonywał kradzieży. Przykład ten najlepiej pokazuje podwójne oblicze zasad moralnych wielu ludzi.

Rzeczywistość nie ma nic wspólnego z literackim, wyidealizowanym przez wieki, współczesnym obrazem rodziny. Teraźniejszość nie jest, chyba na szczęście, dychotomicznie czarno-biała. Stanowi bardzo skomplikowany konglomerat zależności. W tej strukturalnej złożoności przenikających się czynników wewnętrznych i zewnętrznych istotnym zagadnieniem staje się prawidłowa diagnoza przyczyn dysfunkcji współczesnej rodziny (jako całości) i jej poszczególnych elementów. Prawidłowe rozpoznanie problemu bowiem determinuje możliwości i zakres interwencji szeroko rozumianych instytucji pomocowych, które w imieniu państwa i dla dobra ogółu społeczeństwa są podejmowane.

Diagnoza sytuacji rodziny w województwie lubuskim

Liczne próby opisu statystycznego przeciętnej lubuskiej rodziny nie wypadają dla niej pomyślnie pod wieloma względami. Od wielu lat niska wartość Produktu Krajowego Brutto na jednego mieszkańca, wynosząca zaledwie 85,4% średniej krajowej, plasuje w tym zakresie przeciętnego mieszkańca województwa dopiero na dziewiątym miejscu w kraju. Średnie wynagrodzenie miesięczne pracownika w Zielonej Górze to zaledwie niewiele ponad 81% przeciętnego wynagrodzenia w kraju (Zajączkowski, 2013). Do tego dochodzi bardzo duża liczba osób znajdujących się poniżej progu ubóstwa czy realnie zagrożonych ubóstwem – 6,4%. Bardzo wysoki odsetek osób korzystających z pomocy społecznej, sięgający 10,2%, nakłada się na wysoką stopę bezrobocia, która w marcu 2013 r. wynosiła 16,8% i lokowała nas na piątym miejscu w kraju (przeciętna stopa bezrobocia w kraju wynosiła 14,3%) (Krasowska-Marczyk, 2013).

W roku 2012 z systemu świadczeń rodzinnych tylko w jednym powiecie – żarskim – skorzystało 7795 rodzin (w 2011 r. – 7943 rodzin), z czego 3862 rodzin korzystało ze świadczeń uzależnionych od kryterium dochodowego. W tym powiecie 10% ogółu rodzin nie osiągało w niektórych miesiącach żadnych dochodów (średnia w województwie 9,2%), a 14% rodzin osiągało dochód nieprzekraczający 100 zł na osobę (średnia w województwie 13,6%). Tylko 52% rodzin osiągało dochód w przedziale od 100 zł do 400 zł (średnia w województwie 58,1%) na osobę miesięcznie (Krasowska-Marczyk, 2013).

Prezentowane dane dotyczące sytuacji ekonomicznej statystycznej rodziny lubuskiej, nawet jeżeli nie uznamy ich za dramatyczne, mogą stać się obiektywnym punktem wyjścia analizy zjawiska przemocy domowej w lubuskiej rodzinie.

Okręg prokuratury zielonogórskiej, obejmujący 66% województwa lubuskiego, jest zaliczany, co do wielkości i liczby prowadzonych postępowań przygotowawczych w ciągu roku, do kategorii średnich jednostek organizacyjnych prokuratury. W tych

jednostkach okręgu w ciągu roku prowadzonych jest około 25 tys. spraw², z czego z art. 207 Kodeksu karnego (k.k.), mającego najczęstsze zastosowanie w sprawach przemocy domowej: 1090 w roku 2010, 1198 w roku 2011 i 1267 w roku 2012. Po trzech kwartałach 2013 r. odnotowaliśmy kolejny wzrost liczby spraw dotyczących znęcania się nad najbliższymi, ale zjawisko to należy uznać za pozytywne, gdyż jest związane ze wzrostem ujawnialności tego konkretnie przestępstwa oraz wzrostem świadomości społecznej (szczególnie ofiar) naganności tego typu zachowań. Warto wskazać, że właśnie od końca 2012 r. prowadzony jest program Lubuska Niebieska Tarcza – prokuratura przeciw przemocy, którego wdrożenie również przyczyniło się do znacznego zwiększenia liczby postępowań.

Badania prowadzone przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Zielonej Górze nad przemocą w rodzinie w województwie lubuskim ujawniły nowe, wcześniej nieeksplorowane głębiej badawczo dane. Okazało się, że 65% ofiar przemocy domowej to kobiety, a 9% to mężczyźni. 26% ofiar to osoby poniżej 18 roku życia i 5% to osoby powyżej 65 roku życia. O ile wysoki odsetek kobiet i dzieci występuje w roli ofiar w tego typu badaniach od wielu lat, to ujawnienie, że 9% ofiar to mężczyźni jest swoistym novum. Mężczyźni tradycyjnie ukrywają swoją słabość fizyczną i psychiczną, albowiem nie mieści się ona w tradycyjnie przypisywanej im roli „głowy rodziny”.

Ujawnienie w tych badaniach, że 5% ofiar ma więcej niż 65 lat wskazuje na pojawienie się u młodego i średniego pokolenia Polaków braku szacunku dla osób starszych, tak tradycyjnego od wieków w naszym społeczeństwie.

Sprawcami przestępstw związanych z przemocą domową są głównie mężczyźni, bo blisko 93%. Kobiety stanowią grupę 7% sprawczyń przemocy domowej, a osoby nieletnie to grupa 0,2% wszystkich sprawców przemocy domowej.

W tej ostatniej grupie sprawców opisywanej przemocy domowej warto wskazać na dwa przypadki. Pierwszy ujawniony w 2011 r. dotyczył 14-letniej dziewczynki, która anonimowo dokonała wpisu do księgi gości zielonogórskiej prokuratury, pytając co ma zrobić, gdyż jest ofiarą, podobnie jak jej rodzice, przemocy domowej, której sprawcą jest jej starszy brat³. Apele zamieszczane w Internecie o ujawnienie tożsamości początkowo nie przyniosły rezultatu. Dopiero wszczęcie postępowania przygotowawczego umożliwiło ustalenie numeru IP komputera, z którego była wysyłana wiadomość, a co zatem, podjęto odpowiednie działania pomocowe.

² W roku 2010 liczba spraw prowadzonych wynosiła 25 303, w roku 2011 – 26 024, a w roku 2012 – 24 233 sprawy. Szczegółowe dane statystyczne dotyczące pracy zielonogórskiej prokuratury za 2012 r. zostały zamieszczone na www.zielona-gora.po.gov.pl/esi-admin/upload/prezentacja-sprawozdanie-luty-2013.pdf [20.11.2013].

³ Zob. http://zielonagora.gazeta.pl/zielonagora/1,35182,9112801,Ania_pisze_do_prokuratora_Pomozcie_mojej_rodzynie.html [20.11.2013].

Drugi przypadek, ale jednocześnie najbardziej bulwersujący przykład przemocy domowej w ostatnich latach, związany jest z ujawnieniem wielokrotnego i wieloletniego kazirodczego wykorzystywania seksualnego siostry przez trzech braci w jednej z miejscowości powiatu żarskiego⁴. Molestowali oni seksualnie swoją małoletnią siostrę nawet wówczas, gdy dwaj z nich byli już pełnoletni. Jako swoiste kuriozum sytuacji panującej w tej rodzinie można wskazać, że po interwencji kryzysowej organów państwa, to dziewczynka znalazła się w placówce opiekuńczo-wychowawczej, a sprawcy przemocy pozostali w swoim domu⁵.

Przestępstwo znęcania się jako czyn zabroniony

Podstawową normą prawa karnego opisującego fizyczne lub psychiczne znęcanie się nad członkami rodziny jest art. 207 § 1 k.k.⁶. Przepis ten penalizuje zachowanie polegające na zadawaniu przez sprawcę ofierze bólu fizycznego lub psychicznego⁷. O ile pojęcie bólu fizycznego, a zatem i znęcania fizycznego nie budzi żadnych wątpliwości, o tyle w sferze znęcania psychicznego może znajdować się bardzo szerokie spektrum zachowań sprawcy, które nie pozostawiają materialnych i tym samym zauważalnych śladów. Odwołanie się do sfery psychicznych odczuć ofiary otworzyło możliwość uznania przemocy ekonomicznej czy nawet seksualnej za jedną z form znęcania się nad najbliższymi. Wcześniej przemoc ekonomiczna, polegająca przykładowo na wydzielaniu pieniędzy na zaspokojenie jedynie ściśle określonych potrzeb materialnych rodziny i później skrupulatne rozliczanie wydatkowanych środków, była uznawana za przejaw planowania budżetu rodziny, a nie za formę przemocy. Podobnie zmuszanie do współżycia współmałżonka czy choćby zmuszanie do oglądania współmałżonka ciągle chodzącego nago po mieszkaniu jeszcze niedawno nie było traktowane jako przemoc w sferze seksualnej.

Warto wskazać, że przedmiotem ochrony przestępstwa z art. 207 k.k. jest zdrowie człowieka wynikające z zagrożenia stosowania wobec niego przemocy fizycznej

⁴ Zob. www.gazetalubuska.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20120206/POWIAT18/731097927 lub <http://zary.naszemiasto.pl/artukul/1268625,dwoch-braci-podejranych-o-molestowanie-i-gwaltna-id,t.html> [20.11.2013].

⁵ Nie wnikając w szczegóły prawomocnego wyroku, należy tylko wskazać, że rodzice bardzo długo nie chcieli dać wiary skargom córki.

⁶ Przestępstwo znęcania penalizuje art. 207 § 1 k.k., który brzmi: „Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat”.

⁷ Kodeks karny (k.k.) z 1969 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94) *expressis verbis* wskazywał na znęcanie „fizyczne i moralne”, ale te ostatnie z pojęć odnosiło się do sfery etycznej, a nie sfery odczuć ofiary przestępstwa.

i psychicznej. Jest nim też jego godność poniżana przez sprawcę pozostającego ze swoją ofiarą w stałym lub przemijającym stosunku zależności lub gdy ten stosunek zależności wynika z małości ofiary lub nieporadności ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny (por. Wąsek, 2004, 971-973).

Strona przedmiotowa tego przestępstwa określona kodeksowo w znamieniu „znęcania się fizycznego lub psychicznego” obejmuje działanie sprawcy, jak i też zaniechanie, o ile tylko ma na celu zadanie bólu ofierze, czy to fizycznego czy psychicznego. W tym zakresie kazuistyka jest bardzo szeroka i jest związana (w sensie negatywnym) z inwencją w wymyślaniu różnorodnych form od dokuczenia do maltretowania włącznie.

Jak już wspomniano ofiarą, a tym samym podmiotem przestępstwa z art. 207 k.k., może być w aktualnym brzemieniu przepisu praktycznie każda osoba, pozostająca ze sprawcą w trwałym lub przemijającym stosunku zależności. Nie musi ona być członkiem rodziny sprawcy, gdyż jedynie ważny jest stosunek podległości (zależności)⁸. Sprawcą może być praktycznie każdy, gdyż jest to przestępstwo powszechne, a jedynie istotne jest to, aby działał on umyślnie z zamiarem skrzywdzenia kogoś – bezpośrednim lub choćby tylko z zamiarem ewentualnym.

Przestępstwo znęcania się ma dwie postaci kwalifikowane. Pierwsza z nich jest związana z osobą sprawcy, którego działanie cechuje stosowanie szczególnego okrucieństwa⁹. Mamy tutaj do czynienia z podwójnym wartościowaniem, gdyż okrucieństwo sprawcy wobec ofiary musi być szczególne. Samo pojęcie okrucieństwa nie jest bliżej kodeksowo definiowane, ale nie ulega wątpliwości, że opisuje ono dodatkowo w sposób pejoratywny postępowanie sprawcy, który już znęca się nad pokrzywdzonym. Okrucieństwo to musi być jeszcze szczególne.

Wydaje się, że to podwójne wartościowanie okrucieństwa, które musi być szczególne powinno być pominięte przez ustawodawcę przy przestępstwie znęcania się. Jest po prostu zbędne. W praktyce organów ścigania stanowi ono skuteczną tamę w stawianiu sprawcy zarzutu z art. 207 § 2 k.k.

Druga postać kwalifikowana przestępstwa znęcania się jest związana z targnięciem się pokrzywdzonego na własne życie¹⁰. W tym przypadku to następstwo w postaci próby samobójczej lub rzeczywistego samobójstwa ofiary decyduje o przedstawieniu sprawcy surowiej karanego przestępstwa w porównaniu do postaci podstawowej. W tym przypadku samo targnięcie się ofiary na własne życie jest decydujące.

⁸ Kodeks karny z 1969 r. w art. 184 § 1 k.k. penalizował znęcanie się „nad członkiem swojej rodziny lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą bezradną”.

⁹ Art. 207 § 2 k.k. brzmi: „Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do 10 lat”.

¹⁰ Art. 207 § 3 k.k. brzmi: „Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12 lat”.

Obie postaci kwalifikowane rodzą poważne problemy dowodowe, gdyż z jednej strony trudno jest wykazać, że okrucieństwo sprawcy było z jakiegoś powodu „szczególne”, a z drugiej strony targnięcie się na własne życie bardzo często jest determinowane większą liczbą okoliczności. Przykładem może tu być rodzina, w której ojciec znęca się nad dzieckiem, ale matka na to nie reaguje. Beznadziejność sytuacji dziecka decydującego się na samobójstwo jest wówczas wynikiem zarówno znęcania się nad nim, jak i obojętnością wobec tego innych bliskich mu osób.

Należy zauważyć, że jeszcze w wydanym w 1987 r. komentarzu do k.k. można znaleźć następujące stwierdzenie:

Znęcaniu się należy przeciwstawić karcenie w stosunkach między rodzicami a dziećmi. Aczkolwiek przez żaden z obowiązujących przepisów karcenie nie jest zalegalizowane, stanowi zwyczajowo dopuszczalny, choć nie zawsze zalecany środek wychowawczy. Dopóki działanie takie jest rozsądne i umiarkowane, a więc mieści się w granicach podyktowanych koniecznością – jest ono tolerowane, a zatem pozbawione znamion bezprawności (Bafia, Mioduski, Siewierski, 1987, 177).

W tym samym tonie wypowiadał się jeszcze sąd dziesięć lat później – w 1997 r., stwierdzając, że: „Dla przestępczego znęcania się nie jest wystarczające wypowiedanie słów obelżywych czy ordynarnych, nie wystarcza po temu naruszenie nietykalności cielesnej, ograniczenie swobody osobistej itp. Są sytuacje, w których takie sytuacje wynikają z wyzywającego zachowania się rzekomych ofiar; są inne, gdy ofiary odpowiadają czynami tego samego rodzaju”¹¹.

Dziś ten standard przyjmowania przez sądy określonych zachowań za przejaw przemocy domowej jest zdecydowanie wyższy niż 20 czy nawet tylko 10 lat temu, a art. 96¹ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (k.r.o.)¹² wyraźnie zakazuje stosowania wobec dzieci kar związanych z naruszeniem ich integralności cielesnej. Wyższa, choć jeszcze niedostatecznie powszechna, jest też świadomość społeczna w tym zakresie. Od 2005 r. obowiązuje również Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie¹³, działają zespoły interdyscyplinarne, wprowadzono instytucję asystenta rodziny, dokonano istotnych zmian w prawie karnym materialnym i procesowym¹⁴, wzmacniając ochronę ofiar przemocy domowej.

Należy zadać pytanie: czy pomimo licznych zmian w ustawodawstwie, zdecydowanie wyższych standardów sądowych i świadomości społecznej w zakresie przemocy domowej jest jeszcze potrzeba tworzenia zintegrowanego, wieloinstytucjonalnego,

¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 16.11.1997, sygn. II Aka 198/97

¹² Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jednolity Dz.U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.

¹³ Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, tekst jednolity Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.

¹⁴ Najistotniejsza zmiana dotyczy art. 275a Kodeksu postępowania karnego (k.p.k.) pozwalającego na orzeczenie zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego i nakazu opuszczenia lokalu.

programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie? Czy jest w tym programie miejsce dla działań prokuratury?

Działania zielonogórskiej prokuratury na rzecz ofiar przemocy domowej

W ostatnich trzech latach liczba postępowań karnych prowadzonych przez prokuraturę okręgu zielonogórskiego związanych z przemocą domową systematycznie rośnie. Wzrost ten jest podyktowany przedstawioną kondycją przeciętnej lubuskiej rodziny i znaczącym wzrostem poziomu edukacji obywatelskiej w zakresie potrzeby zdecydowanego przeciwstawiania się zjawisku przemocy domowej. Paradoksalnie można nawet zaryzykować stwierdzenie, że wzrost liczby spraw dotyczących znęcania się nad rodziną jest pozytywnym efektem¹⁵ podejmowanych przez państwo działań, gdyż prowadzi do minimalizacji liczby nieujawnionych, ale rzeczywiście popełnionych przestępstw¹⁶.

Biorąc pod uwagę, że około 5% wszystkich postępowań karnych prowadzonych przez prokuraturę dotyczy spraw związanych z przemocą domową można stwierdzić, że prokuratura ma możliwości, a nawet obowiązek podjęcia działań mających na celu minimalizację tej patologii życia społecznego. Działania zielonogórskiej prokuratury poszły w dwóch kierunkach, organizacyjnym i procesowym.

Zmiany organizacyjne miały na celu ułatwienie ofiarom przemocy domowej możliwości nawiązania kontaktu z prokuratorem i tym samym złożenia zawiadomienia o przestępstwie, a następnie ułatwienie udziału w czynnościach procesowych. W tym celu w każdej jednostce organizacyjnej prokuratury okręgu został udostępniony telefon alarmowy dla ofiar przemocy domowej. Wykazy tych telefonów zostały udostępnione na stronie internetowej prokuratury. Odbiera je przeszkolony pracownik sekretariatu.

Warto tu zwrócić uwagę, że obowiązująca ustawa o pracownikach sądów i prokuratur nakłada na kadrę urzędniczą wymóg posiadania wyższego wykształcenia. W naszych lokalnych warunkach kadra ta jest rekrutowana spośród absolwentów Wydziału Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Zielonogórskiego i kierunku administracja państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie.

Prokuratorzy powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury pełnią 24-godzinne dyżury z uwagi na potrzebę gotowości do udziału w czynnościach procesowych, szczególnie tych niecierpiących zwłoki lub niepowtarzalnych (np. oględziny miejsca ujawnienia zwłok). Taka organizacja pracy umożliwia ofierze przemocy

¹⁵ Wzrost liczby przestępstw w tym przypadku jest konsekwencją ujawnialności patologicznych zachowań, do których dochodzi w rodzinie, a nie większej liczby nowych rzeczywiście popełnionych przestępstw.

¹⁶ Szacuje się, że tzw. ciemna liczba przestępstw sięga od 10% do 20% wszystkich popełnionych czynów zabronionych.

domowej umówienie się z prokuratorem poza godzinami urzędowania sądu w celu realizacji czynności procesowych, a także w celu złożenia zawiadomienia o przestępstwie. Zdarzały się bowiem przypadki, że sprawca przemocy domowej skrupulatnie rozliczał swoją ofiarę z czasu spędzonego poza domem, a brak możliwości ukrycia przez nią złożenia zawiadomienia narażał ją na dodatkową agresję i szykany.

W celu umożliwienia przyjazdu do siedziby prokuratury z dzieckiem, w niektórych jednostkach zostały utworzone strefy przyjazne dziecku (nie są to pokoje przesłuchań dzieci, choć także w tym celu mogą być one wykorzystywane). Opiekun, jak wynika z praktyki najczęściej matka, pod troskliwym dozorem pracownika sekretariatu z wykształceniem pedagogicznym może pozostawić dziecko na czas realizacji czynności procesowych w prokuraturze lub w policji. Wychodzimy z założenia, iż w ten sposób prokuratura staje się urzędem otwartym i przyjaznym dla pokrzywdzonych.

Do zakresu działań o charakterze organizacyjnym należy zaliczyć podjętą przez kierownictwo Prokuratury Okręgowej w Zielonej Górze, a także przez kierownictwo Prokuratur Rejonowych współpracę z kuratorami sądowymi, opieką społeczną, sądem rodzinnym. Dzięki temu uzyskuje się bieżący wgląd działań tych instytucji na rzecz pokrzywdzonych.

Do zakresu działań procesowych podjętych przez prokuraturę, nierzadko przy współpracy z policją, należy zaliczyć te działania, które wynikają wprost z przepisów prawa. Nową jakość osiągnięto poprzez wybitnie indywidualne podejście do każdej sprawy. Ugruntowało się już założenie, że jeżeli ofiara wielokrotnie składa zawiadomienia o przestępstwie znęcania, a następnie odmawia składania zeznań, czy to w toku postępowania przygotowawczego, czy sądowego, to jej zachowanie jest jednoznacznym sygnałem, że w tej rodzinie przemoc jest stale obecna. W konsekwencji ta sytuacja zmusza organy ścigania do poszukiwania w sprawach trudnych dowodowo niezależnych i obiektywnych dowodów. Takimi dowodami są niewątpliwie spostrzeżenia czynione przez asystentów rodziny, kuratorów sądowych, sąsiadów, a także wyjątkowo nauczycieli i wychowawców ze szkół, do której uczęszczają dzieci z rodziny dotkniętej przemocą.

Naturalnie może rodzić się pytanie, czy ingerencja organów państwa nie jest zbyt daleko idąca. Zgodnie jednak z przepisami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego władza rodzicielska jest sprawowana przez rodziców poprzez troskę o fizyczny i duchowy rozwój dziecka podejmowaną w celu przygotowania go „do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień”¹⁷. Podobnie przedstawiciele doktryny prawa rodzinnego jednoznacznie stwierdzają, że „wychowanie powinno zmierzać do takiego

¹⁷ Art. 96 § 1 k.r.o. (tekst jednolity Dz.U. z 2012 r., poz. 788 z późn.zm.)

kształtowania osobowości dziecka, aby wyrosło ono na prawego i zdrowego człowieka oraz dobrego obywatela państwa” (Pietrzykowski, 1993, 478).

Podjęciem działań o charakterze interwencyjnym, prokurator za każdym razem musi rozważyć potrzebę złożenia wniosku do sądu o tymczasowe aresztowanie sprawcy przemocy domowej. Przesłanką takiego wniosku jest potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania przygotowawczego, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że podejrzany będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań i w inny, bezprawny sposób, utrudniał postępowanie karne. Przesłanką takiego wniosku może być też zachowanie sprawcy przemocy domowej budzące uzasadnioną obawę popełnienia przez niego ponownie przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, zwłaszcza, gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził¹⁸.

Rezygnując ze złożenia wniosku o tymczasowe aresztowanie, prokurator powinien rozważyć potrzebę zastosowania innych – wolnościowych środków zapobiegawczych, a w szczególności zakazu zbliżania się przez podejrzanego do ofiary i kontaktowania się z nią oraz jednocześnie orzec nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzoną osobą nawet wówczas, gdy jest on wyłączną własnością sprawcy¹⁹. Prokurator musi w każdej sprawie rozważyć potrzebę podjęcia stosownych działań o charakterze cywilno-administracyjnym (np. złożenie wniosku o zasądzenie alimentów, o ubezwłasnowolnienie, pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej czy o przymusowe leczenie alkoholików itp.).

Zintegrowany tzn. wieloinstytucjonalny system pomocy

Zintegrowany system pomocy ofiarom przemocy oparty jest na wielu współdziałających ze sobą, ale jednocześnie różnych kompetencyjnie podmiotach. Każda instytucja nie wykracza poza zakres swoich uprawnień, ale w sposób kompleksowy wspiera ofiarę przemocy domowej. Oczywiście wiodącą rolę, szczególnie w momencie uprawdopodobnienia zaistnienia przestępstwa, zawsze odgrywa policja. W województwie lubuskim, m.in. dzięki realizowanemu pilotażowemu programowi przeciwdziałania przemocy domowej, wdrożono algorytm postępowania funkcjonariuszy policji podczas interwencji w sprawach przemocy domowej. Algorytm ten zawiera kilka podstawowych pytań, które, po uzyskaniu na nie odpowiedzi, umożliwiają interweniującemu policjantowi trafnie podjąć decyzję dotyczącą dalszego postępowania.

Po przekazaniu przez policję prokuraturze zgromadzonych podczas interwencji kryzysowej materiałów procesowych podejmuje ona stosowne działania, a jednocześnie

¹⁸ Art. 258 k.p.k.

¹⁹ Art. 275 i art. 275a k.p.k.

korzysta z pomocy wydziału rodzinnego właściwego miejscowo sądu i ośrodka pomocy społecznej. Gromadząc materiał dowodowy, pozyskuje się obiektywne źródła, m.in. w postaci dokumentacji medycznej, wywiadów kuratorskich, opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz pełnej dokumentacji ze wszystkich interwencji policyjnych i niebieskich kart sporządzonych przez różne podmioty. W sytuacji, gdy to jest konieczne, udzielając pomocy ofierze przestępstwa, podejmuje się we współpracy z innymi urzędami stosowne i odpowiednie do potrzeb działania pomocowe. Przykładowo można wskazać na urzędy pracy, które mogą aktywizować zawodowo ofiary przemocy domowej, a poprzez organizacje pozarządowe pozyskać dla nich niezbędne lokale mieszkalne.

Szeroka platforma programu Lubuska Niebieska Tarcza pozwala nawet takim instytucjom, jak Uniwersytet włączyć się w jego realizację, choćby poprzez opracowanie naukowej diagnozy zjawiska przemocy domowej w województwie, a także poprzez opracowanie nowoczesnych, opartych na naukach społecznych i badaniach statystycznych modeli wyjścia z sytuacji kryzysowych związanych z przemocą domową.

Wieloinstytucjonalny program przeciwdziałania przemocy oparty jest w tym zakresie na założeniu niewykraczania poza ramy organizacyjne czy ustawowe kompetencje, ale jednocześnie na sygnalizowaniu potrzeby udzielania pomocy we właściwym zakresie innej instytucji objętej programem. Zharmonizowany, wieloinstytucjonalny program przeciwdziałania przemocy domowej przynosi wiele korzyści na różnych obszarach. Z jednej strony daje możliwość opracowywania indywidualnej ścieżki wyjścia z sytuacji kryzysowej związanej z przemocą, która jest odpowiednia do sytuacji rodzinnej ofiary. Zapewnia szczególną ochronę dzieciom poprzez zagwarantowanie im pomocy pedagogicznej (w szkole) i psychologicznej. Gwarantuje opiekę psychologiczną i terapeutyczną zarówno ofiarom, jak i sprawcom tych przestępstw. Z drugiej strony program zapewnia dostosowanie pomocy materialnej i instytucjonalnej państwa stosownie do rzeczywistych potrzeb, a przez to następuje daleko idąca racjonalizacja wydatkowania środków publicznych na pomoc społeczną.

Perspektywy rozwoju i kontynuacji programu Lubuska Niebieska Tarcza

Rzeczywista współpraca z pozoru różnych podmiotów z czasem zacznie przynosić coraz więcej efektów. Do uzyskania trwałych korzyści niezbędna jest jednak nieustająca komunikacja pomiędzy instytucjami pomocowymi, nie tylko na płaszczyźnie wymiany doświadczeń. Potrzebny jest dialog merytoryczny pomiędzy nimi, a powinien on dotyczyć konkretnych problemów rodzin dotkniętych przemocą, które należy pilnie rozwiązać. Potrzebny jest też dialog z ofiarami przemocy domowej.

Płaszczyzną takiego porozumienia jest utworzona w październiku 2013 r. platforma internetowa wszystkich instytucji rządowych i pozarządowych – www.tarcza.lubuskie.pl. Otwiera ona drogę do łatwego i bezpośredniego kontaktu ze wszystkimi instytucjami na terenie województwa potrzebującym. Jest płaszczyzną porozumienia ogniskującą w jednym miejscu informacje o działalności każdej instytucji pomocowej. Z założenia należało przyjąć, że grono osób wykluczonych systematycznie i stale będzie się znacząco zmniejszać. Tym samym w województwie lubuskim powstało nowoczesne i perspektywiczne narzędzie dialogu. Jednocześnie narzędzie to daje ogromne możliwości szerzenia edukacji i kultury prawnej w gronie osób, które mogą doświadczać przemocy domowej, a tylko pozornie są bezbronne.

Bibliografia

- BAFIA J., MIODUSKI K., SIEWIERSKI M. (1987), *Kodeks karny komentarz*, t. 2, WP, Warszawa.
- KONSTYTUCJA RP, Dz.U. 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- PIETRZYKOWSKI J. (red.) (1993), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa, WP.
- WĄSEK A. (2004), *Kodeks karny: Część szczególna*, t. 1, Warszawa, Wydawnictwo C.H. Beck.
- ZAJĄCZKOWSKI A. (2003), *Ile zarobisz w mieście*, „Gazeta Wyborcza” z 11 listopada.
- KRASOWSKA-MARCZYK M. (2013), *Zasoby i ograniczenia systemu profilaktyki i zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie oraz systemu wspierania rodziny w woj. lubuskim*. Prezentacja publikowana na stronie Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp. przedstawiona w ramach konferencji: Krajowa oraz regionalna polityka przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz przemocy ze względu na płeć 3.06.2013, Gorzów Wlkp., www.lubuskie.uw.gov.pl/polityka_spoleczna/przeciwdzialanie_przemocy.html [20.11.2013].

THE FAMILY HOME AS A PLACE OF MALTREATMENT INTEGRATED (MULTI-INSTITUTIONAL) PROGRAM TO PREVENT DOMESTIC VIOLENCE IN THE LUBUSKIE VOIVODESHIP

Abstract

In recent years the number of domestic violence cases has been steadily growing. Thus, a program called Lubuska Niebieska Tarcza has been started. Its aim is to effectively provide assistance to victims of domestic violence and extend special protection of child witnesses.

Most importantly, the program has given the prosecution more tools in the fight against domestic violence.

The organisational changes, which are a part of the aforementioned initiative, have helped victims of domestic violence to report crimes and facilitated their contact with prosecutors. A highly individual approach to each case has proven to be a great change for the better.

The integrated help system is based on a number of institutions cooperating with each other in spite of their individual legal powers. Every one of them acts complementary to each other. Consequently, the support given to victims of domestic violence is as comprehensive as possible.

Keywords: domestic violence, victim of domestic violence, protection of children, prosecutor, witnesses